Josef Lukl Hromádka: v komunismu se projevuje nezadržitelně dynamická síla živé křesťanské tradice*

Vojtěch Novotný

Studium postojů, jež zaujal Josef Zvěřina k marxismu v (neobhájené) disertaci z r. 1946, a výzkum názorů Adolfa Kajpra SJ i jeho spolupracovníků v redakci periodika *Katolík: list pro kulturu a život z víry*, k nimž ostatně Zvěřina sám patřil, vede ke zjištění, že tito věřící byli až překvapivě vstřícní vůči idejím socialismu a že dokonce toužili po jeho jakési křesťanské verzi.¹ Přitakání sociálním reformám ovšem spojovali s ideovým odporem vůči marxismu. Zvěřina se v disertaci pokusil ukázat, že dialektický materialismus sice správně vystihl některé problémy lidského soužití, nenahlížel však na svět, na konstituci člověka a na jeho místo v celku skutečnosti dostatečně integrálně. Z toho důvodu také nevytkl člověku a společnosti patřičně hluboký a realistický program. Dialog marxismu a křesťanství pokládal Zvěřina za možný a z dějinného hlediska i nutný, vstřícné kroky obou stran za jeho nezbytnou podmínku, ale vzhledem k omylům dialektického materialismu by podle něj bylo třeba, aby marxismus překonal sám sebe přijetím pravdy Kristovy: teprve potom by byla možná i spolupráce na poli společenském, neboť teprve tehdy by všichni sdíleli identické správné cíle a užívali ty pravé prostředky.

Pro křesťany z toho Zvěřina vyvozoval – podobně jako Adolf Kajpr – povinnost živoucí, aktuální a maximální víry, jež se nedopouští žádných kompromisů:

My víme, že nyní je třeba *maximálního křesťanství*, má-li být tento svět dnes obrácen ku pokání, posvěcen a vykoupěn. Proto cítíme stále víc než kdy jindy, že křesťan-

* Předložený text je mírně upravenou verzí dosud nepublikované studie Vojtěch Novotný, *Teologicky žije člověk: Josef Zvěřina v l. 1913–1967* (habilitační práce obhájená na KTF UK v Praze), Praha, 2008, s. 138–147.

¹ Josef ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství: Kritická studie* (disertační práce předložená, ale neobhájená na Teologické fakultě University Karlovy), Praha, 1946; Vojtěch NOVOTNÝ, *Maximální křesťanství: Adolf Kajpr SJ a list Katolík*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012, s. 101nn, 117–149.

ství „středních poloh“ dnes nestačí. Dnes se odehrává tajemný boj mezi pravdou částečnou, lidskou, a mezi pravdou Kristovou. Kdo se ptá, co je pravda, ten si bude také umývat ruce, že je nevinen krví spravedlivého. Proto praví-li mnozí o Kristovi, že je jen syn Davidův, že je jedním z proroků, řadí-li jej mezi veliké duchovní vůdce, pak se od nich oddělujeme a vyznáváme, že Kristus je skutečný Syn Boží, že je Začátek a Konec, že je Cesta, Pravda a Život. A protože to myslíme integrálně, budeme tu stát sami. My víme, že právě této plné pravdy Kristovy potřebuje komunismus. Stavět proti němu něco jiného je skutečně Sisyfova práce.²

Nemělo by uniknout pozornosti, že citovaný text byl vlastně polemikou s resolucí Konference evangelického díla, která se sešla v Hradci Králové ve dnech 29.–31. srpna 1946. Zvěřina nesouhlasil především s afirmací: „... nemůžeme mít náboženských námitek proti sociálním a politickým snahám, které chtějí i naši republiku přebudovat ve stát socialistický.“ Namítal, že proti snahám, které vedou k socializaci republiky, je třeba „mít nejen námitky sociální a politické, nýbrž především náboženské,“ neboť je spojena s ateismem a antropocentrismem. A vyčetl „naším evangelíkům“, že jejich víra implikuje dualismus náboženství a sociálně-politického života, což „je smrtelnou ranou živého, konkrétního křesťanství.“ Katolíci jsou proto osamoceni

tam, kde běží o poslední a nejvyšší důsledky křesťanského světového názoru, řádu přirozeného a především nadpřirozeného [...], tam, kde půjde o konkrétní důsledky křesťanského světového názoru a skutečného evangelia Kristova. Totiž v absolutnějších požadavcích v ethice rodiny, svobody školy, výchovy mládeže, v nauce sociální, ve stanovení státního ideálu a v mnohých jiných praktických otázkách. Zde jsou evangeličtí křesťané s námi jen na začátku, jen příliš všeobecně a abstraktně a nemají odvahy vyvodit konkrétní důsledky.

Zvěřinova reakce byla pichlavá a nezakládala se na podrobnějším obeznámení s myšlenkovým kontextem, z něhož výrok vzešel a který byl dán konferencemi Josefa Lukla Hromádky, jež v Hradci Králové zazněly. Zvěřina je očividně neznal – není ostatně divu, neboť tiskem vyšly až v době, kdy už byl ve Francii.³ Nic nesvědčí ani o tom, že by tehdy četl jakékoli jiné Hromádkovo dílo. Osobně se podle všeho poznali až v úno-

² Josef ZVĚŘINA, „Katolíci, evangelíci a marxismus,“ *Katolík: list pro kulturu a život z víry* 9, č. 21 (1946): 1; srov. Josef ZVĚŘINA, „Škola na ruby,“ *Katolík: list pro kulturu a život z víry* 9, č. 5 (1946): 3.

³ Josef LUKL HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství: O nápravu věcí lidských*, Hradec Králové: Evangelické dílo, 1946.

ru 1948.⁴ Přesto je konfrontace Hromádkova a Zvěřinova dobového názoru na komunismus a „socializaci“ zajímavá a v citovaném článku k ní také nepřímě a v náznaku došlo.

1. HROMÁDKOVA ANALÝZA DOBOVÉ SITUACE

Nutno předeslat, že Hromádka byl o generaci starší, měl větší životní zkušenosti, získal značný světový rozhled (mimo jiné i proto, že v době druhé světové války dlel v exilu, především v USA) a mohl se vykázat mnohem intenzivnější teologickou prací.⁵ Již před válkou jevil zájem o sociální problematiku a přibližoval se k marxismu a socialismu prostřednictvím Masarykovy *Otázky sociální*. Za španělské občanské války se stýkal s významnými levicovými intelektuály.⁶ Záměrně také otevíral v Akademické Ymce prostor pro dialog s komunisty a pro konfrontaci Masaryka s Marxem, Engelsem a Leninem.⁷ Po válce podpořil již tak široký příklon Církve československé i Církve československé evangelické

⁴ Tuto událost popsal Oto Mádř, „Český evangelický teolog Josef Hromádka,“ *Teologické texty* 10, č. 5 (1999): 179: „Když se po návratu do vlasti r. 1947 [Hromádka] rozhlížel po církevní scéně, našel cestu také k františkánovi Janu Ev. Urbanovi. S ním jsme se tehdy scházeli na duchovním semináři my mladí kněží. Pověděl nám o Hromádkově touze najít u nás duchovně opravdové křesťany a o tom, jak si rozuměli na této rovině. Pozval ho mezi nás na přednášku o zkušenostech v USA. Hromádka byl k Západu značně kritický a když ho pod okny institutu Studium Catholicum na Jungmannově náměstí přerušil řev komunistického davu – 24. února 1948 –, zůstal klidný a s úsměvem dodal, že této historické proměny není třeba se bát. Nepřesvědčil nás, zato svým neobyčejně bratrským vystupováním podpořil naši otevřenost vůči ekumeně. Když se ho Saša Heidler zeptal, kdo evangelikům ručí za správné pochopení Písma, živě reagoval: ‚To je dobře katolická otázka‘ a pokusil se o odpověď nezastírající potíže.“

⁵ Srov. Josef SMOLÍK, *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, Praha: Evangelické nakladatelství, 1991; Pavel FILIP, „Já jsem se nevetřel... (Úvodní studie),“ in Josef Lukl HROMÁDKA, *Do nehlubších hlubin: Život, setkávání, teologie*, Praha: Kalich, 1990, s. 13–69.

⁶ Srov. Josef Lukl HROMÁDKA – Otakar ODLOŽILÍK, *S druhého břehu: Úvahy z amerického exilu 1940–1945*, Praha: Jan Laichter, 1946, s. 137–140.

⁷ Tohoto „dialogu hluchých“ mezi masarykovskými (navíc křesťanskými) demokraty a dogmatickými marxisty-leninisty“ se účastnil i Jiří Hájek (později sociální demokrat, funkcionář KSČ a signatář Charty 77), který proto r. 1932 spolu s kolegy založil Socialistický seminář Akademické Ymky, v němž se vlivem doby klonili spíše k marxismu, z něhož přijímali i antiklerikalismus, ale bez ateismu. Srov. Jiří HÁJEK, *Paměti*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 21–22.

k zásadním sociálním změnám Československa i jejich sympatie ke komunismu.⁸

Svůj názor na socialismus a komunismus opíral Hromádka v r. 1945–1946 o několik premis, které vyplývaly z interpretace světové mezinárodní situace, vnitropolitických poměrů Sovětského svazu a úkolů Československa v poválečné Evropě, a o vlastní postoj k sociálním problémům současnosti. To vše spojoval se specifickým teologickým porozuměním dynamice dějin. Důvody filosofické, jež byly dominantní pro Josefa Zvěřinu, měly u něj roli spíše druhotnou, protože si asi intenzivněji uvědomoval, že „komunismus není jen poučka, theorie, politický názor. Komunismus, jak o něm mluvíme dnes, je převratný dějinný zjev a složitý proud sociálního života.“⁹

Vycházel z toho, že se ve světě za války (kterou chápal mimo jiné jako důsledek sociálního sobectví a politické krátkozrakosti bohatých občanských vrstev) zásadním způsobem změnilo rozložení sil a že tato skutečnost bude mít dopad na veškeré mezinárodní politické dění i na postavení Československa. Svět se v podstatě seskupil do dvou bloků – západního, v němž dominantní role náležela USA a jejich evropským spojencům (kteří se těsně po válce seskupovali v třetí, relativně nezávislý blok), a východního v čele se Sovětským svazem. Válečný rozvrat a bezprostřední setkání Západu a Východu tedy na jedné straně způsobily, že „Evropa jako jednotka civilizační, mravní a duchovní dnes neexistuje,“¹⁰ současně ale také nastolily novou situaci v dějinách vzdělanosti. A co více, na tom, jaký vztah tyto kolosy a bývalí spojenci naleznou, závisela otázka míru, blahobytu a svobody takřka všech lidí, přičemž Československo se ocitlo „zrovna na čáře nejtěžších konfliktů a nejosudovějšího nebezpečí.“ A to v situaci, kdy poválečné rozpoložení myslí při pohledu

⁸ Srov. Ondřej MATĚJKA, „Jsou to berani, ale můžeme je využít': Čeští evangelíci a komunistický režim 1948–1956,“ *Soudobé dějiny* 14, č. 2–3 (2007): 310–314. Autor vysvětluje sympatie evangeliků s komunismem souhlasem s nutností strukturálních proměn společnosti, předválečnými styky mladých představitelů protestantských a levicových (sociálnědemokratických i komunistických) elit a silným odporem evangeliků vůči lidové straně jako politické platformě identifikované s katolickou církví. Hromádka náleží do tohoto kontextu, odpor vůči straně lidové a katolické církvi však v jeho poválečných textech zřejmý není, nanejvýš věcná kritika.

⁹ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 22.

¹⁰ Josef Lukl HROMÁDKA, *O nové Československo*, Praha: Vydavatelské oddělení Ymca, 1946, s. 8.

na nově se rodící mocenské napětí inklinovalo k mrzutosti, beznaději, ochablosti, nedůvěře a podezírání.

2. „SYNTHESA RUSKA A EVROPY“

Na tuto diagnózu Hromádka reagoval snahou o identifikaci cest, které by mohly hrozící rozvrat překonat. Především měl za to, že

podarí-li se přiblížit západní tradici občanské svobody, lidské důstojnosti a lidských práv sovětskému člověku s jeho mohutným zápasem o sociální rovnost a bezpečnost, o povznesení chudých a nejchudších, slabých a nejslabších – a, ovšem, naopak, pochopí-li západní člověk své nedostatky, hloubku své krise mravní a duchovní i velikost toho, co se odehrává na evropském Východě, pak se nemusíme bát o mír na dlouhé generace. Tuto je klíč k hádance budoucnosti. [...] Věřím, že když západní člověk pronikne do vlastní tvůrčí a dynamické podstaty své vzdělanosti, najde v jejím žhavém jádru mnoho, co mu přiblíží dnešní sovětský svět. A naopak, když sovětský člověk pochopí kořeny nejčistších a nejvyšších tužeb svého lidu, stane se mu Západ milým, nepostradatelným spolubojovníkem za velký ideál svobody, lidskosti a bratrství. Záleží na tom, aby se na obou stranách našli duchově otevření a vnímaví, zvědaví a stateční. Jen takto se utvoří ovzduší, ve kterém se organicky rodí nové útvary kulturní i sociální.¹¹

Právě Československu přisuzoval v tomto procesu vzhledem k jeho „až otřásavě tragické“ geografické, historické a duchovní poloze mezi Západem a Východem klíčovou úlohu (měl je za „nejzajímavější zemi na světě“) a naléhal, že problém Západu a Východu tu nelze řešit způsobem povrchním, nýbrž že je třeba vážit jejich dílčí přínos „na vážkách své vlastní duše, své domácí tradice,“ aby se tak ukázalo, zda lze dospět k jejich opravdovému spojení a neztratit přitom sám sebe.¹² Stejně jako Zvěřina, i Hromádka tedy s ohledem na poválečnou polarizaci politických sil vytkl českým křesťanům za úkol syntézu Západu a Východu, „synthesu Ruska a Evropy“.¹³

Argument pro možnost takového sblížení spatřoval Hromádka v novém postavení pravoslavné církve v Sovětském svazu od r. 1943 a v související rétorice státních představitelů i ve svém porozumění duchovním

¹¹ Josef Lukl HROMÁDKA, *Mezi Východem a Západem*, Praha: Kalich, 1946, s. 11, 12.

¹² HROMÁDKA, *O nové Československo*, s. 11, 30.

¹³ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 41. Slovo „synthese“ se objevuje na mnoha místech Hromádkových dobových textů.

a kulturním kořenům sovětského Ruska, které nahlížel prizmatem Dostojevského a Masaryka:

Sovětský svaz r. 1945 je jiný národ, značně jiná stavba společenská než sovětský lid v r. 1917 a 1918. [...] Dnes nějak ta komunistická ideologie, se kterou byla spjata revoluce roku 1917, je pomalu doplňována a přetvořována něčím novým, třeba oficiálně platí v plné míře. [...] Obnovení pravoslavné církve nebo náboženství vůbec v Rusku je náznakem, že bez duchovního života, bez víry se svět nedá zorganizovati. Možná, že materialistická filosofie stačí na rozboření starého chrámu, ale nestačí na budování chrámu nového. [...] Správná ideologie, správný postoj k člověku, k bližnímu, k Bohu, ke světu celému, je základem trvalého míru a základem našeho nového života. To vycítuji z toho, co se odehrává v Sovětském svazu. [...] odhaduji, že v nedlouhé době, snad za jednu generaci, postupně tato sovětská soustava se prostoupí zase nejtvůřivějšími motivy a silami ruských dějin, ruské literatury, ruské zbožnosti, ruské mravnosti nebo jak to chcete nazvat.¹⁴

Dospěl tedy k přesvědčení, že

není nepřekonatelné propasti mezi sovětskou revolucí a ruskou křesťanskou tradicí. Sovětský systém naprosto není zcela cizím importem do starého pravoslavného Ruska. Sovětský způsob života a myšlení je syntesou, anebo aspoň kombinací radikálního marxistického socialismu a mnohých podstatných a původních motivů domácího ruského křesťanství. Do značné míry lze říci, že staré ruské duchovní a kulturní proudy se dnes znovu vynořují nad hladinou sovětského života. [...] Jestliže se naprosto nemýlím, poválečná sovětská oblast nám může ukázat neočekávanou podívanou intimní spolupráce a pravé synthese ruského křesťanství a kolektivistické struktury sociálního života. [...] Naše kladné a sebekritické pochopení sovětské situace může dopomoci křesťanskému jádru evropského Východu k novému dynamismu, malým národům k vysoké míře sebeurčení a poválečné Evropě k dlouhému období stability a míru. A naopak, naše nedůvěra a podezření neuprosně připraví cestu k nové katastrofě.¹⁵

3. „KOMUNISMUS VYJADŘUJE NĚCO, CO SE NEDÁ ZASTAVIT“

Dalším důvodem, kvůli němuž se Hromádka stavěl kladně k možnosti souladu mezi Východem a Západem a pro něj vysoce oceňoval Sovětský svaz, bylo jeho přesvědčení o „dějinné nutnosti a mravní

¹⁴ Josef Lukl HROMÁDKA, *Naše dnešní orientace*, Praha: Nakladatelství Henclovy tiskárny, 1945, s. 15–17.

¹⁵ HROMÁDKA, *Mezi Východem a Západem*, s. 37–39.

oprávněnosti dělnického hnutí.“ V tomto světle se mu komunismus jevil jako

ona těžko definovatelná dynamika dnešních dějin, to, co jest ve vzduchu, co působí jako – po lidsku mluvě – nezastavitelné úsilí, aby rozvrácený svět byl postaven nikoli na osobních výhodách, zájmech, ziscích a výsadách, nýbrž na sociální rovnosti, bezpečnosti, kolektivní spolupráci lidových zástupů. [...] Komunismus vůbec a ruský zvláště jest projevem neklidu a tužeb milionů t. zv. vyděděných lidí. Jednak na ně navazuje, jednak nejvýrazněji a nejradikálněji vyjadřuje plán na přestavbu Evropy, na vytvoření nové životní struktury.¹⁶

Slova sympatie k intencím komunismu plynula především z toho, že Hromádka sám sdílel touhy a ideály, které mu komunismus vyjadřoval. Otevřeně například prohlásil, že poválečnou československou politiku znárodnění a „socialisace“, směřování „k socialistickému státu“, považuje za nezbytný krok kupředu:

Celá Evropa, nejen Československo, je na cestě k socialisaci. To je historický fakt, kterého neodklidíme se světa. Ať se nám to líbí nebo ne, dostali jsme se na cestu k socialistickému státu. I u nás se projevuje tendence, která je základním rysem soudobých dějin. Ne socialisace prostě jako ideologická doktrína, ale socialisace, která je nutná, protože individuální iniciativa v hospodářském životě není s to, aby zvládla strašné otázky našeho sociálního a hospodářského dění. Svět sociálně a hospodářsky se dostal dnes do příliš těžkých a komplikovaných úkolů. Individuálně, osobně nebo pouze zájmovými skupinami nedají se už řešit otázky, které se týkají zaměstnanců a dělníků, mezinárodního obchodu, výroby a distribuce. [...] Ať se nám v mnohém to nebo ono nelíbí nebo líbí, stojíme před úkolem, který je zdánlivě nad naše síly, ale do něhož se musíme pustit. Na celém světě nás pozorují a s všelijakými pochybovačnými otázkami na nás dorážejí: Podaří se vám jako socialistickému státu zachránit svobodu mravního, duchovního a kulturního tvoření? Svobodu víry, přesvědčení a církve? Svobodu vědeckého bádání a světového názoru? Soudím, že u nás jsou více než kdekoli jinde předpoklady pro to, abychom socialisaci, která je nevyhnutelná, spojili v opravdovou syntesu s naprostou svobodou tvůrčí, duchovní, mravní filosofické, vědecké práce.¹⁷

Jak patrně, objevoval Hromádka ve směřování dějin jistou nutnost, nezadržitelnost. Proto také dospěl k závěru, že „komunismus

¹⁶ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 23.

¹⁷ HROMÁDKA, *O nové Československo*, s. 25–27. Srov. HROMÁDKA – ODLOŽILÍK, *S druhého břehu*, s. 7: „24. října 1945 jsme zahájili cestu směrem k socialistické republice“ (míněn den, kdy byly vydány znárodnovací dekrety). Srov. HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 14–15.

vyjadřuje něco, co se nedá zastavit. Kdo by chtěl jakýmkoliv způsobem zarazit tento dějinný proud, bude smeten.“¹⁸

Ve světle jeho poúnorových postojů není bez významu, že tato slova vyslovil na adresu církví, jejichž bývalý i soudobý odpor vůči komunismu interpretoval tak, že svým sobectvím a strachem z nejisté budoucnosti ztratily schopnost chápat dějinné skutečnosti, protože „nepostřehly, že se v něm projevuje nezadržitelně dynamická síla živé křesťanské tradice.“¹⁹

4. KOMUNISMUS JAKO PROJEV DYNAMICKÉ SÍLY KŘEŠŤANSKÉ TRADICE

A zde je důležitý klíč k Hromádkově postavení vůči komunismu. Dějinná nevyhnutelnost komunismu a socialistického státu v poválečném Československu byla podle něj projevem hlubší dynamické síly křesťanské tradice. Vždyť komunismus se svou filosofií i sociálně politickou dynamikou vznikl na půdě zorané křesťanskou duchovní tradicí a civilizací, takže pouze na pozadí křesťanství jsou pochopitelné jeho kategorie i aspirace, jež jsou vposled plodem naddějinných nadějí křesťanských. Odtud Hromádka vyvozoval:

Je-li pravda, co jsem řekl, že komunismus ve svém jádru a ve svých podstatných cílech se nedá pochopit bez křesťanské tradice, pak smíme tvrdit, že nejlepší výboje komunistické revoluce a činnosti se nedají zachránit bez křesťanství. Má these spíše zní: uznávám vaše úsilí o novou společnost, ale chcete-li své výboje sociální spravedlnosti zajistit pro budoucnost, můžete toho dosáhnout pouze duchovním zánícením lidských duší, hlubokou mravní odpovědností a vroucí oddaností pravdám a ideálům, které vládou nad dějinami.²⁰

V křesťanství spatřoval Hromádka sílu, díky níž může komunismus dosáhnout svého cíle. Proto je spolupráce křesťanů s komunisty nejlepší cestou k završení socializačního úsilí. Skutečnost, že se KSČ účastní vedení státu, byla podle Hromádky „velikým přínosem revolučním“. Nabádal přitom, aby byl komunismus posuzován „podle programu

¹⁸ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 26. Srov. HROMÁDKA, „Klid v bouři,“ *Křesťanská revue* 15, č. 1 (1948): 14 (vánoce 1947); HROMÁDKA, „Po únorové krizi,“ *Křesťanská revue* 15, č. 3 (1948): 69.

¹⁹ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 25–26.

²⁰ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 41–42.

a základní povahy komunistické strany, nikoli podle dočasných souputovníků a podle denních, přechodných nahodilých nedostatků. “²¹ Měl za to, že „až revoluční vlna opadne, na nás bude ukázati, že se svého hlediska přinášíme záruky pro největší a neradostnější výboje úsilí sociálního a politického.“²²

To se mělo dít především svědectvím, že demokracii, socialismus ani komunismus nelze zachránit bez oddanosti, obětavosti a statečnosti, bez veliké duchovní oddanosti a víry v lidství, v důstojnost člověka před Bohem. To vše se nicméně v křesťanství opírá o transcendenci a naddějnost království Božího,

které svou podstatou i rozsahem přesahuje všechna lidská království, i království liberalismu a kapitalismu, socialismu a komunismu. Evangelium a komunismus patří do různých dimensí (rozměrů) a pouze se protínají v osobním a dějinném životě.²³

Proto také může křesťanská víra všechno, co je v dějinách kladné, nést, a vše ostatní odhalovat a očišťovat:

Víra křesťanská se nikdy nezastavuje u toho, co je a co v dějinách vzniká. Formuje dějiny k tomu, co býti má, co je dobré a správné. [...] Při tom však se neztrácí v dějinách, nýbrž měří a soudí dějinná hnutí podle živých norem Boží vůle a spravedlnosti a milosrdenství. Takto opravdové křesťanství, to jest živá víra v evangelium, působí stále jako skrytá pružina za dějinným životem, svým soudem pomáhá očišťovat lidskou práci od kalu sobectví a od letargické sebespokojenosti. Takto nedovoluje, aby se úsilí o větší a větší svobodu, o čistší a čistší spravedlnost zastavilo na určitém bodu a ztuhlo v neměnných sociálních nebo politických řádech. Víra, jak ji rozumíme z proroků a apoštolů, stále zachraňuje čisté dědictví pravdy, nastřádané minulými generacemi, ale revolučně otřásá lidským srdcem a lidskou společností, kdykoli si lidé sedli na kvasnice a ať ze strachu nebo ze sobectví chtěli umlčet hlas ukřivděných a hladových anebo volání po nápravě věcí tohoto světa. Tato víra působí ve skrytosti i za převraty, způsobenými komunismem.²⁴

A tak je dynamika křesťanské víry nejenom nezbytnou silou k naplnění ideálů komunismu jakožto nezadržitelného dějinného pohybu, nýbrž i zárukou, „že naše dějiny se nezastaví ani u komunismu“:

²¹ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 34.

²² HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 15–16.

²³ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 37.

²⁴ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 38.

Pán Bůh jest Pánem i nad komunismem a už dnes připravuje nové formy sociálního života, které vyrostou vysoko nad to, co nejlepšího může poskytnout komunismus!²⁵

... dříve se přes hranice demokracie, socialismu a komunismu do životních hlubin a výšin! Podezdívejme už dnes budoucnost opravdovou horlivostí prorockou, vírou apoštolskou a nadějí dítek Božích!²⁶

5. CO NA TO JOSEF ZVĚŘINA?

Celé Hromádkovo porozumění komunismu (k r. 1946) vycházelo z premis značně odlišných od těch, kterých se držel Zvěřina. Ten sice svůj zájem o marxismus odvozoval z podobné, byť méně artikulované četby znamení doby, a z obdobné představy o potřebě syntézy Západu a Východu i významu českých zemí v ní, následně se ale zaměřil na mnohem analytičtější a teoretičtější přístup k ideologii, o níž se komunismus opíral. Podobně jako Hromádka, i on měl za to, že vše, co je v něm správné, je rozvinutím toho, co je vlastní křesťanství a co pouze v integrálním křesťanství nalezne své řádné místo i završení. Také on nahlížel potřebu úsilí o to, aby bylo lidské soužití založeno na sociální rovnosti a kolektivní spolupráci a včleněno do řádu založeného průmětem transcendentního Božího království do lidských vztahů skrze víru v Ježíše Krista.

²⁵ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 38, 39.

²⁶ HROMÁDKA, „Pohled na první republiku,” s. 181. Srov. přednášku „Naše odpovědnost v poválečném světě,” in HROMÁDKA, *Pravda a život*, Praha: ÚCN, 1969, s. 59–74, kterou Hromádka pronesl v létě 1948 (!) před Valným shromážděním Světové rady církví v Amsterdamu: „Základní problém naší doby – a to jak v životě národním i mezinárodním – je cosi mnohem většího než problém svobody a demokracie. Leží mimo kategorie kapitalismu a socialismu, liberalismu a komunismu, ano přesahuje i to, co nazýváme ‚vzájemnou výlučností svobodné společnosti a totalitárního systému‘, demokratického, svobodného Západu a komunistického, reglementovaného a kontrolovaného Východu. Nemocný je celek civilizovaného lidstva a nikdo nemá právo činit si nárok na monopol prostředků a medikamentů léčby mezinárodního pořádku, který se rozkládá. Žijeme v krizi, která je více než jen krizí demokracie a svobody, liberalismu nebo humanismu. Jde o víc než o moderní kulturu a svobodnou společnost. Jde o poslední principy a axiomy pravdy, spravedlnosti, osobnosti, lásky a organického mravního společenství...” Současně ovšem Hromádka, byť s výhradami, obhajoval dění v zemích s komunistickou vládou tvrzením, že se tamní diktatura sama překonává v beztrždní společnosti, protože „komunismus, bez ohledu na svou ideu nebo praxi diktatury, v zásadě není absolutistický a totalitní. V jeho světovém názoru je obsažen směr k totálnímu osvobození člověka.”

Nesouhlasil by ale s Hromádkovým míněním, že ateismus komunistů „nepatří ku podstatě toho, co komunismus dělá komunismem.“²⁷ Nerozlišoval totiž jádro komunismu jakožto oprávněnou nezadržitelnou dynamiku dějin, vposled a nevědomky křesťanskou, a komunismus přechodně a nahodile nedostatečný, ateistický a totalitní. Připouštěl sice, že ideje, jimiž komunismus žil a oslňoval, vzešly vlastně z křesťanství, současně měl ale za to, že je komunismu ateismus hluboce vlastní, a to jak ve smyslu teoretickém (antropocentrismus, antropomorfismus, mylné předpoklady historické i filosofické), tak i praktickém („nemorální metody a násilí“).²⁸ Teze o jednotě teorie a praxe byla ostatně jedním ze základních postulátů marxistického světového názoru,²⁹ jakkoli zkušenost ukazovala, že to platí ve smyslu uvádění teorie do souladu s vlastní praxí.³⁰ Proto „tím, že náboženství označili za přežitek, si vlastně komunisté uvolnili ruce k čemukoliv.“³¹

Zásadní rozdíl obou autorů byl tedy v tom, že Hromádka (snad s ohledem na své porozumění vnitropolitické situaci sovětského Ruska) operoval s myšlenkou komunismu neateistického a odtud odvozoval i možnost, že by k jeho dokonání a překonání mohla vést pokojná spolupráce komunistů s křesťany, zatímco Zvěřina byl k myšlence takového dějinného vývoje skeptičtější. Spolupráce křesťanů a komunistů na poli sociálním by podle něj nesměla zakrývat podstatné rozdíly v poznání toho, co je člověk, co je cílem a smyslem lidského soužití, jaké je jeho místo v celistvém christocentrickém řádu skutečnosti. Tyto pravdy mají bezprostřední dopad na to, oč a jak má člověk konkrétně usilovat, a to i při vědomí, že završení člověka a lidské společnosti nikdy nebude výsledkem jeho vlastního úsilí, nýbrž pouze darem Božím. Proto také řešení tohoto principiálního sporu nelze odsouvat k okamžiku, kdy komunismus za užití sobě vlastních prostředků dosáhne svých cílů na poli

²⁷ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 44. Myšlenku, že křesťané zradili sociální posláni Kristovo a socialisté zkazili pravý socialismus ateismem, zřejmě inspiroval Leonhard RAGAZ, *Od Krista k Marxovi, od Marxe ke Kristu: Příspěvek k tématu*, Praha: Jan Laichter, 1935; Leonhard RAGAZ – Otto BAUER, *Nové nebe a nová země! Výzva k náboženské a sociální obnově*, Praha: Nová cesta, 1938. Tyto a další texty evangelických zahraničních autorů Zvěřina znal: ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství*, s. 182.

²⁸ ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství*, s. 189.

²⁹ ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství*, s. 89.

³⁰ ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství*, s. 40: „nejprve jednají a potom argumentují, vlastně ani neargumentují, nýbrž apodikticky tvrdí.“

³¹ Josef ZVĚŘINA – Jan BAUER, „Humanismus je základem víry,“ *Náš domov: Příloha Zemědělských novin* 46, č. přílohy 16 (1990): s. přílohy 1.

politickém a sociálním, vyčerpá tak svůj reformní potenciál a člověk následně začne hledat jiné a vyšší zakotvení a završení. Je třeba, aby se komunisté a křesťané nejprve sešli v jedné víře v Boha milujícího člověka: „nejpevnější a nejhlubší setkání je v Bohu, v Božím řádě a v Božím díle pro skutečného člověka.“³²

Zvěřina proto přičítal ideovému zápolení mnohem větší váhu a od tud jeho nesouhlas s usnesením Konference evangelického díla, podle něhož nelze „mít náboženských námitek proti sociálním a politickým snahám, které chtějí i naši republiku přebudovat ve stát socialistický,“ a replika, že je komunistům třeba „plné pravdy Kristovy“. Ve skutečnosti by bylo dle Zvěřiny zapotřebí, aby se komunismus *obrátil* ke křesťanství, a teprve potom by se týmiž pojmy – např. socialisací, socialismem a komunismem – rozuměla i tatáž skutečnost: rodící se, začáteční *communio sanctorum*.

Jistě by byl souhlasil s Hromádkovým výrokem:

Setrvají-li komunisté na ateismu, pak s nimi budeme zápasit, ale tak, aby při tom bylo zachráněno a upevněno, co revoluce a dynamika komunistická vybojovala pro větší spravedlnost a bez čeho by náš život sociální a politický se potácel zpět. Budeme upevňovat výboje socialistické revoluce, bude-li třeba i – proti komunistům.³³

Jak se ale postupně ukázalo, v uskutečňování těchto slov se cesty obou myslitelů rozešly, neboť Zvěřina trval na tom, že je třeba napřed vyřešit otázku principů, zejména ateismu, a teprve poté je možná spolupráce s (těmi, kdo dříve byli) komunisty, zatímco Hromádka byl ochoten s komunisty spolupracovat ihned a doufal, že tito postupně naleznou to, co ztratil moderní člověk Západu i Východu:

porozumění pro nejvyšší autoritu a nejvyššího rozhodčího, jemuž podléhají všichni lidé a všechny národy a rasy, aby došli vzájemného srozumění a našli společnou půdu, na níž by bylo možno začít s výstavbou nového a lepšího pořádku.³⁴

Dilema, které zde vyvstalo, bylo posunuto do nové polohy až v 60. letech.

³² ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství*, s. 185.

³³ HROMÁDKA, *Komunismus a křesťanství*, s. 44; srov. výše citovaný ZVĚŘINA, *Marxismus – filosofie – náboženství*, s. 185 a ZVĚŘINA, „Škola na ruby“.

³⁴ HROMÁDKA, *Pravda a život*, s. 60.

**J. L. Hromádka: The Inevitably Dynamic Power of Christian Tradition
Manifests Itself in Communism**

Keywords: Czech Christians; Marxism; Communism; Theology

Abstract: The study provides insight into the attitudes of Czech Christians towards Marxism in the period of the so-called pre-totalitarian regime over the years 1945 to 1948. It introduces two of the most significant forms of ideological discussions between Czech Christians and Marxism and Communism of those times which are represented by the Catholic Josef Zvěřina and the Protestant Josef Lukl Hromádka. It demonstrates that both of these authors were open to the project of social equity, collective collaboration and more equitable distribution of capital. They were of the opinion that everything which was right in Communism was merely a development of that what was typical for Christianity and what could only find its proper place and crowning within integral Christianity. They rejected atheism. Zvěřina believed that ideological and practical atheism was such a key aspect of Marxism that it led towards such a different conception of human society which was impossible to coexist with Communism. Hromádka, in contrast, operated with the idea of non-atheistic Communism and from this derived the possibility that peaceful collaboration between communists and Christians could lead towards its surmounting.

Doc. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.
Katedra fundamentální a dogmatické teologie
KTF UK
Thákurova 6
160 00 Praha 6